Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

DAVLAT OLIY TA’LIM MUASSASALARIDA MOLIYAVIY NAZORAT TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHDA RISKLARGA ASOSLANGAN YONDASHUV

BEKTURDIYEV SHAHRIYOR BOTIR O‘G‘LI
Xalqaro bank ishi fakulteti, Buxgalteriya hisobi va audit kafedrasi magistranti
E-mail: shahriyor.bekturdiyev@antiplagiat.bfa.uz
Ilmiy rahbar**: NURMANOV ULUG‘BEK ANORBOYEVICH**
DSc, professor, Buxgalteriya hisobi va audit kafedrasi
doi:https://doi.org/10.5281/zenodo.23009021

Annotatsiya. Mazkur maqolada davlat oliy ta’lim muassasalarida moliyaviy nazorat tizimini takomillashtirish masalalari tadqiq etilgan. Oliy ta’lim muassasalariga moliyaviy mustaqillik berilishi sharoitida mablag‘lardan samarali foydalanish, moliyaviy intizomni ta’minlash va mavjud xavflarni oldindan aniqlash masalalari dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Tadqiqotda an’anaviy tekshiruvga asoslangan nazorat tizimining cheklovlari tahlil qilinib, risklarga asoslangan moliyaviy nazorat modelining afzalliklari yoritilgan. Shuningdek, davlat oliy ta’lim muassasalarida ichki audit faoliyatini takomillashtirish, raqamli monitoring vositalaridan foydalanish va moliyaviy ko‘rsatkichlarni baholash mexanizmlarini rivojlantirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqilgan.
Kalit so‘zlar: davlat moliyaviy nazorati, oliy ta’lim muassasalari, riskka asoslangan audit, ichki audit, raqamlashtirish, moliyaviy boshqaruv, shaffoflik.

KIRISH. Bugungi kunda oliy ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar universitetlarning nafaqat akademik, balki moliyaviy boshqaruv tizimiga ham yangi talablarni qo‘ymoqda. Davlat oliy ta’lim muassasalariga moliyaviy mustaqillik berilishi ularning daromad manbalarini kengaytirish, xarajatlarni mustaqil rejalashtirish va rivojlantirish imkoniyatlarini oshirdi.

Biroq moliyaviy vakolatlarning kengayishi bilan bir qatorda mablag‘lardan samarali foydalanish, moliyaviy xatolarni kamaytirish va budjet intizomini ta’minlash masalalari ham muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Amaldagi nazorat tizimlarida ko‘pincha sodir bo‘lgan moliyaviy operatsiyalarni tekshirishga asoslangan yondashuv ustunlik qiladi. Bunday tizim kamchiliklarni aniqlash imkonini bersada, ularni oldindan aniqlash va xavflarni kamaytirish imkoniyatlari cheklangan.

Shu sababli zamonaviy sharoitda davlat oliy ta’lim muassasalarida moliyaviy nazoratni risklarga asoslangan yondashuv asosida tashkil etish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda tizimli tahlil, qiyosiy tahlil, umumlashtirish va ilmiy abstraksiyalash usullaridan foydalanildi.

Tadqiqot obyekti sifatida davlat oliy ta’lim muassasalarining moliyaviy boshqaruv va nazorat tizimi olindi.

Riskka asoslangan nazorat yondashuvi asosida moliyaviy jarayonlarda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan xavflarni aniqlash, ularning ehtimoli va ta’sir darajasini baholash hamda nazorat resurslarini yuqori xavf mavjud bo‘lgan yo‘nalishlarga yo‘naltirish mexanizmi ko‘rib chiqildi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Davlat oliy ta’lim muassasalarida moliyaviy nazorat tizimining asosiy vazifasi faqat mablag‘larning qonuniy sarflanishini tekshirish emas, balki moliyaviy boshqaruv samaradorligini oshirishdan iborat bo‘lishi lozim.

An’anaviy nazorat tizimida barcha jarayonlar bir xil darajada tekshiriladi. Natijada katta miqdordagi resurslar talab qilinadi va muhim xavfli yo‘nalishlarga yetarli e’tibor qaratilmasligi mumkin.

Riskka asoslangan yondashuv esa nazorat obyektlarini xavflilik darajasiga qarab guruhlash imkonini beradi.

Masalan, oliy ta'lim muassasasida quyidagi yo'nalishlar yuqori riskli sohalar sifatida baholanishi mumkin:

- davlat xaridlari jarayonlari;
- yirik hajmdagi kapital qurilish va ta'mirlash ishlari;
- budjetdan tashqari mablag'lardan foydalanish;
- debitorlik va kreditorlik qarzdorliklari;
- ish haqi va shtat birliklari bilan bog'liq xarajatlar.

Mazkur yo'nalishlarda doimiy monitoring olib borish moliyaviy buzilishlarning oldini olish imkonini beradi.

Risklarni baholash uchun quyidagi mezonlardan foydalanish mumkin:

Mezoni	**Mazmuni**
Moliyaviy hajm	Jarayonning umumiy mablag' miqdori
Takrorlanish darajasi	Operatsiyaning muntazamligi
Oldingi kamchiliklar	Avval aniqlangan xatolar
Ichki nazorat holati	Nazorat mexanizmlarining mavjudligi
Shaffoflik darajasi	Ma'lumotlarning ochiqligi

Ushbu mezonlar asosida har bir moliyaviy jarayon uchun risk darajasi shakllantiriladi.

Zamonaviy moliyaviy nazorat tizimini raqamlashtirish nazorat samaradorligini oshirishning muhim yo'nalishlaridan biridir.

Bugungi kunda oliy ta'lim muassasalarida moliyaviy ma'lumotlar turli axborot tizimlarida shakllanadi. Ushbu ma'lumotlarni yagona monitoring platformasiga birlashtirish orqali rahbariyat real vaqt rejimida moliyaviy holatni kuzatish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Raqamli monitoring platformasida quyidagi ko'rsatkichlarni aks ettirish mumkin:

- daromad va xarajatlar dinamikasi;
- budjet va budjetdan tashqari mablag'lar ulushi;
- qarzdorlik holati;
- xarid jarayonlari;
- moliyaviy reja va amaldagi natijalar tafovuti.

Bunday tizim rahbariyatga muammolar yuzaga kelgandan keyin emas, balki ular paydo bo'lishidan oldin tegishli choralarni ko'rish imkonini beradi.

Davlat oliy ta'lim muassasalarida ichki audit bo'linmalarining faoliyati ham zamonaviy talablar asosida rivojlantirilishi lozim.

Ichki audit faqat aniqlangan kamchiliklar bo'yicha xulosa beruvchi tuzilma emas, balki boshqaruv qarorlarini qo'llab-quvvatlovchi analitik markaz sifatida faoliyat yuritishi kerak.

Buning uchun quyidagi yo'nalishlar taklif etiladi:

1. Ichki audit rejalarini risk tahlili asosida shakllantirish.
2. Auditorlarning raqamli tahlil ko'nikmalarini oshirish.
3. Moliyaviy ko'rsatkichlar bo'yicha doimiy monitoring tizimini joriy qilish.
4. Audit natijalarini universitet strategik rivojlanish ko'rsatkichlari bilan bog'lash.

XULOSA

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, davlat oliy ta'lim muassasalarida moliyaviy mustaqillik sharoitida nazorat tizimini takomillashtirish uchun an'anaviy tekshiruv mexanizmlaridan tashqari riskka asoslangan boshqaruv yondashuvlarini joriy etish zarur.

Riskka asoslangan moliyaviy nazorat tizimi mavjud resurslarni eng muhim xavf yo'nalishlariga yo'naltirish, moliyaviy buzilishlarning oldini olish va boshqaruv qarorlarining sifatini oshirish imkonini beradi.

Shuningdek, raqamli monitoring platformalarini joriy qilish, ichki audit faoliyatini rivojlantirish va moliyaviy ko‘rsatkichlarni kompleks baholash davlat oliy ta’lim muassasalarining moliyaviy barqarorligini ta’minlashga xizmat qiladi.

Kelgusida mazkur modelni oliy ta’lim muassasalarining real moliyaviy ma’lumotlari asosida sinovdan o‘tkazish va risklarni baholashning yagona metodikasini ishlab chiqish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Budjet kodeksi.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5847-son Farmoni. “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-61-son qarori. “Davlat oliy ta’lim muassasalariga moliyaviy mustaqillik berish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.
4. COSO. Internal Control — Integrated Framework. Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission.
5. Fonseca A., Jorge S., Nascimento C. The role of internal auditing in promoting accountability in Higher Education Institutions.
6. Sofyani H., Hasan H., Saleh Z. Internal control implementation in higher education institutions.